

Timo Salminen

Lyhyt kommentti 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen arkeologien käsityksiin suomalaisten maahanmuutosta

Minerva Piha kirjoitti *Muinaistutkijassa* 2/2020 kiintoisan ja hyödyllisen katsauksen siitä, miten käsitykset suomalaisten esivanhempien muutosta Suomeen ja itämerensuomalaisen kielen saapumisesta tänne ovat muuttuneet ja mihin muutokset ovat perustuneet. Kommentoin aivan lyhyesti muutamia lähinnä 1800-luvun ja 1900-luvun alun arkeologisiin tulkintoihin liittyviä seikkoja.

Piha erottaa artikkelissaan varsinaiset maahanmuuttoteoriat heimovaellusteorioista. Hän ei selitä, mikä näitä kahta tyyppiä erottaa, mutta olettaisin hänen lähteneen ajatuksesta, että maahanmuuttoteorian on sisällettävä käsitys siitä, miten ja milloin maahanmuutto on tapahtunut, kun heimovaellusteoriassa vain todetaan ns. suomalaisten heimojen kulkeneen alkukodistaan nykyisille asuinsijoilleen. Näin kriteerein on katsottava jo J. R. Aspelinin (1885: 60–63) hahmotelleen varsinaisen maahanmuuttoteorian, vaikka se perustuukin ajatukseen heimojen vaelluksesta. Herderiläisen kansanhenkijatuksen mukaisesti Aspelin ajatteli kansan ominaisuuteen kuvastuvan sekä sen kielessä että kaikessa muussa henkisessä kulttuurissa kuten esinemuotoilussa ja pyrki tunnistamaan erityiset suomalaiset esinemuodot, joita voitaisiin pitää merkkeinä suomalaisesta asutuksesta (Salminen 2003: 152–154,

170–172 ja siellä viitatus Aspelin 1875 sivut; Salminen 2006). Vastaavaa esinekultuurien etnistä määrittämistä tavoitteli parikymmentä vuotta myöhemmin Gustaf Kossinna Saksassa (Grünert 2002: 71–101).

Maahanmuuttoteoria sai vastaansa ensimmäisen jatkuvuusteorian tai pikemmin -hypoteesin jo 1894 Väinö Wallinin (myöh. Voionmaa) kirjoittamassa Suomen esihistorian yleisesityksessä (Wallin 1894: erit. 65, myös 2–5, 42–48). Wallin tosin sai torjuvan vastauksen kielitieteilijältä ja jokseenkin täydellisen sivuutuksen arkeologilta heti tuoreeltaan (Setälä 1894: erit. 537–543; Schvindt 1894: 550). Julius Ailio ei siis ollut ensimmäinen, joka esitti suomalaista asutusjatkuvuutta Suomessa; ensimmäinen asutusjatkuvuuden kannalle asettunut ammattiarkeologi hän toki oli. Juuri muutamaa vuotta ennen Wallinin kirjan ilmestymistä (1890) tanskalainen Vilhelm (ei William) Thomsen oli esittänyt omat tulkintansa itämerensuomalaisten kielten lainasanakerrostumista (Stipa 1990: 325–326) ja tavallaan vei sillä asutusjatkuvuuden kannalla olleilta tutkijoilta aseet kädestä. Wallinin jatkuvuusoletuksella ei ollut sillä hetkellä elintilaa.

Loppujen lopuksi sekä Hjalmar Appelgren-Kivalo että J. R. Aspelin arvelivat 1910-luvulla Suomessa liikkuneen suomensukuista väestöä jo ”4000 vuotta sitten”. Epäilemättä heihin olivat vaikuttaneet sekä

A. M. Tallgrenin että Julius Ailion tuoreet tutkimukset, Tallgrenin erityisesti siinä mielessä, että hän oli osoittanut Castrénin hahmotteleman altailaisen alkukodin arkeologisesti mahdottomaksi (Salminen 2003: 127, 167).

Jos Aspelin varsin yksiselitteisesti lähti siitä, että jokaisella kansalla on sille ominainen esinekulttuuri, jo 30–40 vuotta ennen häntä M. A. Castrén oli ollut tietoinen siitä, etteivät kulttuurirajat välttämättä ole kielirajoja vaan että eri kielten puhujilla voi olla hyvinkin samanlainen aineellinen kulttuuri. Toisaalta hänkin näki usein tiettyjen esinemuotojen kuuluvan tietyille kansaryhmille (Castrén 2019: 152, 171, 559, 577, 587 ym.). Varhaisen kuolemansa vuoksi Castrén ei ehtinyt kehittää ajatuksiaan kovin pitkälle.

Sata vuotta sitten ajatus arkeologisten kulttuurien ja etnisten ryhmien mahdollisesta yhtenevyydestä oli jo osittain hylätty, mutta toisaalta esim. Gordon Childe näki edelleen esinemuodot mahdollisina etnisinä indikaattoreina (Trigger 2006: 232–247; Grünert 2002: 271; Salminen 2003: 151). Poliittinen kehitys nosti kuitenkin 1800-luvun ajatukset pian uudelleen pintaan, sillä Kossinnan lähestymistavasta tehtiin dogmi kansallissosialistisessa Saksassa (Grünert 2002: 335–347). Arkeologisten kulttuurien, kieliryhmien ja etnisten ryhmien yksiselitteisen erillisyyden muotoili yhtenä ensimmäisistä suomalainen A. M. Tallgren 1930-luvun puolivälissä (Tallgren 1934: 206; 1936: 20; 1937: 157; vrt. Salminen 2003: 151 viitattut Tallgrenin varhaisemmat julkaisut). Hänkään ei ehtinyt kehittää tätä ajatustaan pidemmälle.

Toisaalta Tallgren vakiinnutti Alfred Hackmanin maahanmuuttoteorian yleiseen suomalaiseen tietoisuuteen (Tallgren 1931: 141–151) perustellen sitä esiroomalaisen rautakauden asutuskatkoksella; yksityisesti tätä kritisoi ainakin virolainen Harri Moora, joka ei pitänyt todennäköisenä koko lounaisen Suomen autioitumista (Salminen 2008: 53–54).

Kysymystä suomalaisten maahanmuutosta ei oikeastaan juuri kosketeltu 1930-luvun alun ja 1960-luvun lopun välillä. Aarne Äyräpää tosin asettui 1950-luvun alun tutkimuksissaan sille kannalle, ettei Suomen alue ollut autioitunut vanhemmalla metallikaudella, vaikkakin muutoin piti edelleen tulkintaa suomalaisten maahanmuutosta ajanlaskun taitteen jälkeisinä aikoina pätevänä (esim. Äyräpää 1951; Carpelan 1989: 54–56). Arkeologiset edellytykset paradigmamuutokselle syntyivät 1960-luvun lopussa (erityisesti Meinander 1969), minkä jälkeen kehitys kohti jatkuvuusteorian valtaa oli nopeaa.

Bibliografia

- Aspelin, J. R. 1875. *Suomalais-ugrilaisen muinaistutkinnon alkeita*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 51. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Aspelin, J. R. 1885. *Suomen asukkaat Paka- nuuden aikana*. Helsinki: K. E. Holm.
- Carpelan, C. 1889. Aarne Äyräpään vanhemman metallikauden tutkimukset. M. Huurre (toim.) *Aarne Äyräpää. Tutkija Opettaja Kansalainen. 1980-luvun näkökulmia*: 53–57. Helsinki: Museovirasto, Esihistorian toimisto.
- Castrén, M. A. 2019. *Itineraria*. T. Salminen (toim.) *Manuscripta Castreniana, Perso- nalia II*. Helsinki: Finno-Ugrian Society.
- Grünert, H. 2002. *Gustaf Kossinna (1858– 1931). Vom Germanisten zum Prähistoriker. Ein Wissenschaftler im Kaiserreich und in der Weimarer Republik*. Vorge- schichtliche Forschungen, Band 22. Rahden/Westf.: Verlag Marie Leidorf.
- Meinander, C. F. 1969. Dämits. En essä om förromersk järnålder. *Finskt Museum* 76 (1969): 27–69
- Salminen, T. 2003. *Suomen tieteelliset voit- tomaat. Venäjä ja Siperia suomalaisessa arkeologiassa 1870–1935*. Suomen Muinais- muistoyhdistyksen Aikakauskirja 110. Hel- sinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Salminen, T. 2006. Searching for the Finnish roots – archaeological cultures and ethnic groups in the works of Aspelin and Tall- gren. V.-P. Herva (toim.) *People, material culture and environment in the north. Pro- ceedings of the 22nd Nordic Archaeology Conference, University of Oulu, 18–23 Au- gust 2004. Studia humaniora Ouluensia* 1: 26–32. Oulu: University of Oulu, Faculty of Humanities.
- Salminen, T. 2008. Suomen paikka Viron ja Latvian esihistoriassa 1900-luvulla. T. Mökkönen (toim.), *Arkeologipäivät 2007*: 52–63. Helsinki: Suomen Arkeologinen Seura ry.
- Schvindt, Th. 1894. Kotimaan kirjallisuutta. *Valvoja* 14: 547–551.
- Setälä, E. N. 1894. Kielentutkimus ja Suomen kansan esihistoria. *Valvoja* 14: 535–547.
- Stipa, G. J. 1990. *Finnisch-ugrische Sprach- forschung*. Suomalais-Ugriksen Seuran toimituksia/Mémoires de la Société Finno- ougrienne 206. Helsinki: Suomalais- Ugrilainen Seura.
- Tallgren, A. M. 1931. *Suomen muinaisuus. Suomen historia I*. Porvoo & Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Tallgren, A. M. 1934. Oman itsensä kanssa painiskeleva muinaistiede. *Kalevalaseuran vuosikirja* 14: 201–211.
- Tallgren, A. M. 1936. Sur la méthode de l'archéologie préhistorique. *Eurasia Sep- tentrionalis Antiqua* X: 16–24.
- Tallgren, A. M. 1937. The Method of Prehistoric Archaeology. *Antiquity* 1937: 152–161.
- Trigger, B. G. 2019 [2006]. *A History of Archaeo- logical Thought*. Cambridge & al.: Cam- bridge University Press.
- Wallin, V. 1894. *Kuvauksia Suomen kansan esihistoriasta. Kuvallinen Suomen historia vanhimmista ajoista nykyaikaan saakka. Ensimmäinen osa: Suomen kansan esihisto- ria*. Jyväskylä: K. J. Gummerus.
- Äyräpää, A. 1951. Kulturförhållandena i Fin- land före finnarnas invandring. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 52:1: 77–98. Helsinki: Suomen Muinais- muistoyhdistys.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston arkeolo- gian dosentti.
timo.salminen@pp3.inet.fi